

pibus, qui ad torridam habitant, ita et alii de Callaicis seu Lusitanis scribunt; quos tamen religionem habuisse ex aliis monumentis constat.

Propositio secunda.

Gentes omnes hac nostra quoque aetate cognitæ aliquam religionem habent.

(29. Demonstratur. Omnes fatentur, politas omnes nationes, atque in civili societate viventes gentes in Europa, in Asia, in Africa et in America, religionem habere; ac satis obviam sunt descriptiones ex accuratis virorum relationibus, qui regiones illas perlustraverunt, in quibus harum gentium mores, religiones, sectæ, dogmata, errores superstitionesque exponuntur. De solis quibusdam barbaris controversia movetur, quos Petrus Bailius ex suspectis quibusdam relationibus veluti atheos traducit, ut inde conficiat generalem non esse totius humani generis circa religionem consensionem, ac posse sine religione civilem societatem consistere. At a plurimis gravissimis viris ex omni Europæ parte, accuratissimarum relationum ope Bailii impostura detecta et confutata fuit. Præcipua autem monumenta, quæ cujuscunque cognitæ, etiam silvestris gentis, religionem probant, collegere atque referunt duo illustres ex Dominica Familia scriptores, scilicet, Thomas Vincentius Monilia in præfatione ad opus contra fatalistas, et Jo. Vin. Patuzzi in opere de futuro imperiorum statu cap. 9. Nos vero pauca ex iis recensebimus, quæ tamen satis visa sunt ad rem conficiendam. Primum itaque ex Thevenotii relatione Bailius *Cafros* et *Hotentotos* Africæ populos in regionibus capiti Bonæ Spei finitimis habitantes atheismi accusaverat. At plures fuere accurati viri, qui post Thevenotium regiones illas adiere, et vitæ genus, moresque illorum hominum explorarunt qui uno ore testantur, præter paucos, qui Mahumetanam religionem sequuntur, reliquos unum summum ac supremum Deum agnoscere, eumque magnum ducem vocare, ac lunam, solemque adorare, et plerasque cæremonias habere. Horum testimonia satis obviam sunt in collectionibus, quæ prodire itinerariorum. Ex iis autem laudare sat erit Petrum Kolben Batavum, qui decem annis in illis regionibus commoratus est, quique illorum hominum lingua comparata, summa cura eorum mores, religionemque scrutatus est: is in descriptione capitis Bonæ Spei Germanice primum edita, ac deinceps Gallice, illorum hominum religionem fusim exponit. Ab Africa ad Americam, sive ad gentes in novo orbe recenter detectas, gradum facimus; in iis regionibus occurrunt 1. Canarienses, quos Columbus religionis expertes exhibuerat, at ex historia, quam habemus hujusmodi insularum subactionis, constat, gentes illas unum Deum nosse, qui præmia virtuti, vitæ vero supplicia in alia quoque vita pa-

(126) Non omittendum eruditissimum Aloysii Brennæ Romani opus, quod Florentiæ prodit anno

raverit. 2. Accusati reperiuntur Caribæ insularum Antillarum incolæ; de iis autem scribit Roschefaut in eorum historia morali, quod agnoscant alium Deum boni, alium mali principium, atque hunc vocare *Magoba*; et sacerdotes itidem habere quos *Boyez* appellant. 3. Brasilienses, quos ex relatione de Lery etiam Lockius asseruit, nec Deum nosse, nec nomen habuisse, quo Divinitatem exprimerent; sed constat ex Læt., *De orig. gent. Amer. et Margrav. De Brasil.*, c. 9, hos Deum summum agnoscere, quem *Tupa* et *Tupana* nominant, eique per sacerdotes sacra facere. 4. Silvestres homines Canada, quos *Hurones*, *Sauriquosios* et *Armouchiosios* vocant, ex testimonio Sagar et Lescarbot, sine religione prædicantur; adest vero egregium opus P. Josephi Frider. Lafitau Soc. J. de moribus silvestrium Americanorum, in quo illorum religio accurate describitur, et cum simplici primorum terræ habitatorum religione comparatur; et de iis qui in Virginia et Florida sunt, refert dominus Winslow, qui unus ex primis plantatoribus in nova Anglia fuit, didicisse a barbaris, illos agnoscere unum Deum supremum, et alios inferiores; atque ita correxit, quæ antea externa deceptus specie scripserat, scilicet Deum homines illos non agnosere. Ex istius autem confessione facile intelligere est primos peregrinos, qui nec sermonem habere poterant cum hominibus, quorum linguam ignorarent, nec adhibito interprete eosdem explorarunt, deceptos ex eo fuisse, quod de religione ex externo templorum, ministrorum rituumque apparatu judicaverint, ac scripserint vel nulla se deprehendisse apud gentes illas religionis indicia vel pauca tantum; ut dixere Le Mair de habitatoribus insularum meridionalium, et Schoulen de iis, qui sunt in insula Jedso prope Japoniam. Atque hæc satis visa sunt ad ostendendum omnes cognitæ hac aetate nostra gentes, etiam barbaras atque silvestres supremum Numen spe præmii, metuque supplicii alterius vite colere, atque non solum suspectas, sed etiam falsas omnino esse illorum hominum relationes, quas Lockius atque Bailius adhibuere, ut demonstrarent, homines esse, quibus nulla Divinitatis suspicio sit (126).

Propositio tertia.

Religio nec legislatorum, nec privatorum hominum commentum est.

(30. Ut clarior res fiat, nonnulla principio observare necesse est. Primum, aliquando apud scriptores religionis nomine quemcunque cultum generatim significari, quo sensu dicitur, nullam gentem sine religione esse; aliquando vero pro externo apparatu, dogmatibus et doctrina ad Divinitatem pertinente; atque ita Cic. *Orat. pro Fontejo* dixit: «Gentes pro suis religionibus bella suscipiunt,» et alii antiqui

1773, duobus tomis in 4 comprehensum *De generis humani consensu in agnoscenda Divinitate.*

scriptores aliam Ægypti, aliam Persarum, aliam Græcorum et aliam esse Romanorum religionem dixerunt, et eodem sensu nos aliam Judæorum, aliam Christianorum religionem esse passim affirmamus.

Deinde certum est, religioni, quam natura suggerit, plura addita esse per veram et divinam revelationem apud Judæos, atque Christianos, et per illorum quoque auctoritatem, quibus Deus decernendi ea, quæ ad divinum cultum spectant potestatem fecit: apud gentes vero, primum privatorum superstitione, deinde callidorum quoque legislatorum impostura. Nam constat ex historia, privatos homines etiam antequam magna constituta essent in mundo imperia, varias sibi effingere consuevisse divinitatis species, atque iis et etiam nonnullis Creatoris divinos tribuere cœpisse honores; et ex Diodoro Siculo, lib. 1 et v, et Ephoro apud Strabonem, lib. x, atque ex aliis scriptoribus apud Suidam antiquos omnes legislatores, quorum memoria superest, populorum credulitate et superstitione abusus ita fuisse, ut commenti sint, a diis, qui in maxima veneratione apud populos essent, se legatos fuisse ad leges, quibus etiam religio præscriberetur, ferendas; sic Amasis et Mnevis, apud Ægyptios leges ab Herma sibi datas commenti sunt; Zoroaster apud Bactrianos, et Zamolxis apud Getas, a dea Vesta; Zathroustes apud Arimaspos, a dæmone, seu bono genio; Rhadamanthus et Minos Cretensium reges, a Jove Cretensi; Triptolemus apud Athenienses, a Cerere, gentilitia dea; Pythagoras et Zaleuchus apud Crotoniatis, et Locrenses a Minerva; Lycurgus apud Lacedæmonios, ab Apolline; Romulus a deo Comso; Numa a nymphea Ægeria suas leges sibi traditas gloriabantur.

(31. Præterea constat etiam ex iisdem historicis, atque ex Herodoto legislatores, quos diximus, divinos hominibus nonnullis decrevisse honores, ac in deorum numerum eos retulisse, qui rempublicam fundassent, aut de eadem optime meriti haberent, et mysteria, quæ Eleusina dicuntur, primum in Ægypto, deinde in aliis quoque regionibus stabilivisse, tum ut ea plebi occultarentur, quorum cognitione religio vilesceret, ut deorum genealogia, vita, mors, etc., tum etiam ut in iis ea religionis capita constituerent, quæ magis ad rempublicam viderentur conferre.

(32. Denique certum quoque est, eos, qui stabilitam per legislatores religionem, ejusque mysteria contemnerent, atheos a gentibus habitos fuisse; hac enim unice de causa, ut nos alias monuimus, Socrates, et Evehemerus, et etiam Judæi, Christianique ab ethnicis atheismi accusati fuerunt; atque hujus generis fuisse antiquorum plerosque, qui athei nominantur, ex eo quod religionem legislatorum commentum assererent, luculentissima Platonis auctoritate comprobamus; is enim lib. x *De legibus* de iis verba faciens, qui pro atheis haberentur, hæc scribit: «Deos, o beate vir, primum affirmant, non tantum natura esse,

sed arte unice ac legibus institutos; hinc fieri, ut singulis regionibus et populis proprii dii sint, pro diverso eorum, qui leges rogarunt civitatum, ingenio et indole.» Itaque ii, qui primum asseruerunt, religionem esse legislatorum commentum, de sola religione loquebantur, quam callidi hujusmodi homines confixissent, non vero de ea quæ unius supremi Numinis cultum decernat, qui nostri sollicitus sit, qui per præcepta et præmia ad virtutem nos alliciat, et per supplicia etiam alterius vitæ, a vitæ retrahat, cum hanc servandam esse religionem constanter illi crediderint. Vides ergo quo labili fundamento innixi recentiores athei religionem omnem callidorum legislatorum inventum asserant.

(33. Demonstr. modo propositio. Primum quia nullo antiquitatis monumento probant, legislatores, aut alios homines religionem omnem finxisse. Quando enim, et quonam in concilio ad hoc convenere callidi homines ex omnibus terris, ut istud commentum humano generi persuaderent? Qui fieri potuit, ut nemine penitus discrepante, in hujusmodi concilium convenirent omnes cujusque regionis homines, qui ut locis, ita vita ac morum institutis tam immaniter invicem dissident? Et ut in tanta vitæ, morumque diversitate post tot ac tantas rerum mutationes, atque vicissitudines apud omnes omnino gentes, cultas æque, ac barbaras paucorum hominum commentum sartum tectumque semper servaretur? «Opinionum enim commenta delet dies, et naturæ judicium confirmat,» ut optime inquit Cicero, ac ipsa experientia comprobatur, qua videmus, linguas, leges, religionis ritus atque alia ab hominum opinione et arbitrio pendentia perpetuæ mutationi atque vicissitudini obnoxia esse.

(34. Deinde cum ex Mose, tum ex aliis antiquis historicis constat, plures gentes in privatis familiis religionem servasse, antequam civilem societatem inirent; ac similes quoque gentes etiam nunc in America reperiuntur, in quibus religio viget, quin quidpiam unquam a legislatoribus acceperint.

(35. Denique falsa omnino probatur hypothesis, quam athei fingunt de confictio ex metu ab ignorantia orto invisibili Numine; tum quia in astruendo supremo Numine, docti indoctique homines conveniunt, ac convenere semper: hypothesis autem illa solum apud indoctos homines locum habere potest; neque apud hos omnes, nam plerique sunt rudes homines, qui ejusmodi timore non afficiuntur, ac plures etiam ob ingenii imbecillitatem, ad id confingendum inepti; Divinitatis autem persuasio omnibus communis est: tum etiam, quia ex hujusmodi terrore confictus Deus, res esse deberet formidolosa, truculenta ac vitæ insidians; id enim ignorantis hominis menti offerunt tonitrua, atque metum, terroremque excitantia phænomena. At religio semper, ac ubique Deum summe sapientem, amabilem, de homine optime meritum, ac spem nobis ingerentem tum præsidii in

adversis, tum etiam aeternae felicissimae vitae demonstrat, qualem scilicet indicant universi structura, ac mirabilis rerum ordo, et varietas, ac certus atque determinatus cuique finis (127).

Corollarium.

(36. Si nulla gens cognita sine religione reperitur, incognitas quoque australes, aliasque gentes religionem habere secundum analogiae regulas jure meritoque argumentamur. Sicut enim ea, quae aliis omnibus hominibus communia sunt, in hominibus quoque incognitis praesumuntur, ita et religio.

Propositio quarta.

Religio ex Deo est, qui eam primis parentibus indidit, ac per traditionem propagata, et intimo sensu per rationis usum ubique terrarum semper conservata fuit.

(37. Demons. Si religio semper, et ubique ab omnibus ratione utentibus conservata fuit, non nisi ex Deo communi hominum parente esse potest, cujus consilio stabilita sit, cujusque providentia per traditionem de patre in filium propagata, ac per intimum naturae sensum excitata et conservata sit. Neque enim alia suppetit via, per quam religio in homines omnes propagari, ac ab omnibus ubique locorum custodiri potuerit. Inditum vero hominibus esse intimum sensum, quo ad supremi Numinis cultum excitentur, ac traditam religionem custodiant, facile patet; nam quod homini etiam invito natura suggerit, id ex intimo naturae sensu oritur. Hac enim ratione constat, ex intimo naturae sensu prodire felicitatis amorem, ac propensionem illam, qua ad assentiendum propositioni evidenter cognitae trahimur. Natura vero etiam invito homini Dei cultum, metumque suggerit et inculcat, dum ex. g. ob improbe facta homines de Deo caeteroquin non cogitantes, ac ipsos quoque atheos damnat, ac metum hinc, atque timorem inculcit. Nemo enim est, qui post patratum scelus conscientiae stimulum non experiatur, ac malum sibi inde imminere non sentiat ac metuat. Hunc autem metum ne atheos quidem ipsos exuere unquam posse, fatetur ipse Baillius; testatur Cotta apud Ciceronem de Epicuro ipso; et ut alios mittam, asserit Seneca per haec verba: « Mentiuntur, qui dicunt se non sentire Deum esse; nam etsi sibi affirmant interdum, nocte tamen sibi dubitant. » Quid vero est, quod hanc dubitationem, hunc metum excitat et inculcit, nisi intimum naturae sensus factum improbens, ac Dei reverentiam timoremque incutiens?

(38. Scio, atheos confugere solitos esse ad mundi aeternitatem, ut argumenta eludant, quae a nobis pro astruenda divinae religionis origine allata sunt. At quis miserum effugium non rideat? Nam mundum a

(127) Confer clariss. F. Antonium Valsecchium, *Dei fundamenti della religione, e dei fonti dell'empietà* lib. III, p. 1, cap. 12.

Deo conditum esse, atque initio mundi hominem a Deo formatum fuisse, qui religionem ab eodem accepit, modo a nobis supra indicato, propagatam, tam certum est quam quod maxime. Mundi enim, hominisque creatio, res facti cum sit, non nisi ex historicis monumentis constare potest, eadem ratione, qua urbium et imperiorum initia comprobantur. At quotquot exstant monumenta, recenter mundum conditum, et hominum ex una a Deo constituta familia exordium demonstrant. Occurrit primum Mosis historia, quae librorum omnium, qui supersunt, antiquissima est: in hac mundi genesis, et qua ratione cum homo, tum res singulae formatae sint, accurate describitur; et ad homines quod spectat, primum usque ad universale diluvium humani generis ex una Adami Evaeque familia propagatio recensetur, deinde a diluvio ad Mosis ipsius aetatem ex una, quae superfuit, Noemi familia. Designantur ibi distincte singulorum patrum familias nomina, mores, anni, quos vixerint, ea perspicuitate, ac styli simplicitate, ut omnis omnino imposturae suspicio excludatur. Accedit etiam, ea quae hic narrantur de humani generis exordio et propagatione, stabilita historiae veritate, nota esse debuisse illorum plerisque, quorum gratia Mosis historia conscripta fuit; ut consideranti patriarcharum successionem ex uno Adamo, et annos, quos illos vixisse asseritur, manifestum fiet. Si ergo animadvertimus, veluti divinam ab universa gente Hebraea fuisse tunc susceptam Mosaicam historiam, atque ita deinceps ad aetatem usque nostram conservatam, perspicuum erit, non posse, nisi per summam impudentiam, de illius veritate dubitari.

(39. Deinde circa mundi genesis, hominumque ex una familia propagationem reliqua humani generis monumenta cum Mosis historia consentiunt. Nam omnes nobis cognitae gentes mundum initium habuisse fatentur; ac nulla unquam gens fuit, quae nationis suae exordia, eaque parva, ex una nempe, aut paucis familiis non ostenderet; Aegyptii, testibus Diodoro Siculo, et Laertio; Phoenices, teste Sanchoniathone; Chaldaei, teste Beroso; Persae denique, Arabes, Assyrii, alisque Orientales, ut ex Homero, Hesiodo, aliisque poetis liquet, qui mundi nativitatem cecinerunt, ac mundum in tempore a Deo ex rudi indigestaque mole conditum, asseruerunt. Historicis et poetis accedunt etiam philosophi, scilicet Tales, Pythagoras, Anaximander, Plato, alique; et Aristoteles ipse lib. I *De celo*, c. 10, scribit, ante ipsum omnes philosophos recentem mundi nativitatem habuisse, nec veram ipse putavit de mundi aeternitate opinionem, ut optime observavit Grotius, sed eam veluti hypothesim adhibuit, quam aptiorem existimavit ad rerum originem explicandam (128). Quamobrem ex ipsa quoque Aristoteli

(128) Vereor tamen, ut haec Aristotelis defensio iis prodeur, qui Moshemium legerint ad Cudworth, sect. 2, § 6, 7, 20

telis confessione constat, semper et ubique homines credidisse, mundam in tempore conditam. Et sane nullus Ocello Lucano antiquior reperitur philosophus, qui mundum aeternum asseruerit, cujus assertio, veluti monstruosum paradoxum, ab universo humano genere explosa fuit.

(40. Sed expendamus reliqua humani generis monumenta. Super quatuor circiter annorum millia nulla humanae historiae monumenta supersunt; quae enim de sua antiquitate et astronomicis observationibus jaclabant olim Chaldaei, ac nunc Sinenses, fabulosa et falsa detecta et demonstrata sunt ab Huetio, aliisque eruditissimis viris, qui de hoc argumento tractarunt. Quotquot praeterea exstant monumenta, omnia probant, ex paucis, imo ex una familia propagatos homines esse. Parva in iis occurrunt societatum civilium et imperiorum initia in omnibus mundi partibus; artium, quae etiam humano generi omnino necessariae sunt, ut seminandi metendique frumenti, vinum ex uvae exprimendi, ac reliquarum hujus generis: scientiarum, legum civilium, superstitionis, idololatriae, atque etiam atheismi primi inventores, auctoresque nominatim designantur, ut legere est apud Jaquelotium in opere de existentia Dei, et apud auctorem principiorum religionis naturalis et revelatae, tom. V, pag. 59. Quis vero fingat homines ex aeterno exstitisse sine scientia ulla et sine artibus ad vitae cultum omnino necessariis, et quin ullum prorsus posteris monumentum reliquerint sui, rerumque ab ipsis gestarum.

(41. Nec male feriat hominibus confugere licet ad eluviones devastationesque populorum: nam per has, aut omnes, aut unius tantum, vel alterius regionis homines periere. Si omnes, undenam postea humanum genus instauratum ac propagatum est? Qui fieri sine miraculo potuit, ut diluvium E. G. universale, ita omnes homines perderet, et omnia humani generis monumenta deleteret, ut nullum prorsus remaneret vestigium, quo humanum genus antiquius indicaretur aetate illa, qua per historias, ac reliqua monumenta demonstratur? Si vero dicat, per eluviones illas aliquos tantum periisse populos, cur superstites homines aliquam saltem antiquarum rerum memoriam, ac aliqua antiquitatis monumenta non conservarunt? Qui fieri potuit, ut ne quidem eluvionum ac depopulationum memoria remanserit? Nul- lum ergo, nequidem apparens, atheis effugium superest, quo moveri ad dubitandum possint, quin religio communi hominum cujusque aetatis consensione asserta et custodita, ex Deo sit, qui mundum condidit, ac homines, qui Deum semper coluerunt, ac colunt, « quasi unde orti sint, recordentur et agnoscant, » ut inquit Cicero lib. I *De legibus*.

Corollarium.

(42. Habes ergo ex hucusque demonstratis, religionem a Deo propriis hominibus inditam fuisse; per traditionem deinde, ex patre in filium naturae sensu ita semper, ac ubique gentium custoditam esse, ut licet

pravi efferatique homines naturae legem plerisque in capitibus depravaverint; licet ignorantia, socordia ac perversa hominum ratiocinatio veram Divinitatis notionem in hominum plerisque corruerit vel deformaverit; licet superstitio, et idololatria externum, internumque cultum turpissime foederaverit; et licet Epicurei, atheique convellere ex hominum animis studuerint omnem Divinitatis religionisque persuasionem; tamen obliterari omnino nunquam potuit confusa supremi Numinis notio, nec deleri, aut praefocari intus ille naturae sensus, qui colendum, metuendumque praedicat Deum omnia intuentem, ac supplicia alterius vitae improbis minitantem. Ex quo apparet, depravari utique potuisse per indicatas causas religionem, deleri vero ac convelli ex hominum animis nullo unquam conatu potuisse, ac maluisse homines, falsos deos, quam nullum Deum colere, ut olim aiebat Cicero.

CAPUT SECUNDUM.

De naturalis religionis existentia.

(43. Superiori in capite ostendimus, totum genus humanum adversus atheos pugnare, ac ne quidem atheos ipsos improbo conatu potuisse unquam religionis persuasionem, ac metum supremi Numinis omnino exuere, atque ex eorum cordibus delere. Hoc itaque in capite causam tuemur totius humani generis contra paucos homines, vitiorum fautores, ac manifestos virtutis inimicos, quos vel ipsi humanitatis monstra, ac perniciem humani generis dixerunt, et supplicii, vel saltem exilio puniendos censuerunt, ut legere est in Laertio, Plutarcho, aliisque antiquis scriptoribus. Horum hypotheses, quas in articulo de pantheismo descripsimus, refutandas suscipimus. Caput vero dividimus in partes duas: In prima, de Dei existentia, ejusque attributis; in altera vero de ejusdem Dei providentia agemus, qua officia illa homini praescribuntur, quibus naturalis religio constat.

Pars prima.

De Dei existentia et attributis.

(44. Dei existentiam adversus atheos demonstraturi, principio visibilia hujus mundi, et ea quae facta sunt expendimus, quae sane Dei existentiam, ac invisibilia ipsius attributa, ita nobis ostendunt, ut omnino inexcusabiles sint, qui Deum ex iis non agnoscant et colant. Ita enim natura comparati sunt homines, ut dum opera vident, quae rationem, consilium et artem expriment, illico intelligant ab eo perfecta fuisse, qui ratione, consilio et arte polleret. Ubi vero major pulchritudo, quam in ornatu caelorum? ubi perfectior ordo, quam in universi ac rei cujusque partium dispositione? Ubi major constantia atque ars, quam in motu siderum, quam in plantarum, animalium, hominumque propagatione atque motionibus? Quae ars mirabilior esse potest illa, quam vel in rei minimae, ejusque partis structura intuemur? Scimus enim, quidquid artis in homine est, id ex harum structura conside-

ratione deductum esse; si ergo, natura ipsa duce, res, quæ artem et sapientiam artificis demonstrant, in sapientis artificis cognitionem nos ducunt, exploratum procul dubio cuique esse debet, visibilia hujus mundi invisibilem ejusdem auctorem rectoremque potentissimum et sapientissimum demonstrare.

(45. Scio, opinari Stratonicos, Epicureosque ordinatum mundi, resque omnes universi ex cæco particularum impetu, aut ex varia atomorum combinatione produsse. At permissio possibilem hanc rerum combinationem in sinu materiæ, atque in ejusdem materiæ particulis reperiri; plura adhuc sunt, quæ hujusmodi hypotheseos falsitatem demonstrant. Nam in possibili ex. gr. colorum combinatione, combinatio illa procul dubio reperitur, in qua per egregii pictoris artem, pulcherrima pictura efficitur; et tamen insani universim haberentur homines illi, qui perfectam picturam ex fortuito colorum casu, seu ex fortuita colorum projectione emersisse assererent: nam cum hanc non modo casus, sed ne homines quidem efficere possint, qui certis regulis, et arte instructi non sint, non nisi per summam insaniam fortuito casu elaboratam diceremus: Quis ergo dicat, nisi stultissime, sine infinita sapientis arte, ornatum cælorum, hominesque, et res alias hujus mundi fieri potuisse? Rursus fingunt Epicurei, ante hanc pulcherrimam rerum combinationem alias infinitas præcessisse. Si ita vero se res haberet, ubi nunc tanta in speciebus animantium, et rerum similitudo? Cur ex hominibus, ex causa, nullus superfuit, qui unum tantum, vel plures quam duos oculos haberet, aut plures, vel pauciores partes, quæ propagationi speciei non obsessent? An non vident perfectam similitudinem, quæ in omnibus ejusdem speciei individuis reperitur, artem ac sapientiam artificis demonstrare, qui species rerum omnium condiderit, partesque singulis concesserit ad necessarios usus destinatas, tum ob individuum conservationem, tum ob propagationem speciei.

(46. At hæc levia sunt, et contra infimum illum probabilitatis gradum faciunt, quem athei pro se afferre possunt. Graviora enim suppetunt; nam falsum minime est, combinationem illam, quæ in universo reperitur, possibilem esse in fortuito particularum materiæ concursu, cæca tantum natura gubernante: etenim in hac universi forma, et rerum varietate, certæ motus ac proportionis regulæ sunt, quas solas sapientia præscribere et decernere possit; ex iis enim sibi comparavit homo quidquid sapientiæ et artis habet, certos autem motus, et proportionis leges in cæca natura, in materia ac in fortuita atomorum combinatione requirere, perinde est ac asserere, hominem, qui omni arte, sapientia, ac etiam ratione destitutus sit, ad perfectam artis normam, exactum opus perficere posse. Denique in hoc universo homo reperitur mente ac ratione præditus; ubi vero in atomis æternis, in vi ge-

nitrice illas agitante, aut in immensa materia, quam alii athei fingunt, mentis et rationis causa sufficiens adest? Hæc ergo mundi visibilia non solum sapientissimum et potentissimum Deum ostendunt, sed etiam falsitatis convincunt pantheistarum hypotheses. At clarius demonstratur ex ipsa rerum contingentia.

Nam existit ens necessarium, quod scilicet ex se existit, et non potest non existere. Id evidens est. Evidens enim est, dari plura entia contingentia, quæ nempe aliquando non fuere, ac natura sua indifferentia sunt ad existendum vel non existendum. Nam intimo sensu clare intelligimus, nos aliquando non fuisse, nec amplius existere homines, a quibus progeniti fuimus, eadem evidentia constat: atque ita etiam liquet, alios extra nos positos homines, animantia quæque, plantas, lapides ac res alias hujus universi, vel aliquando non fuisse, vel esse non posse. Porro ea, quæ aliquando non fuere, vel quæ ita exhibentur, ut clare intelligamus esse non posse, ut tellus, sol, astra, cælum, etc., in semetipsis sufficientem rationem existentiam suam non habent, alioquin non possent non existere, atque uti a seipsis existentiam haberent, ita infima sua virtute conservarentur, ac necessario essent. Accedit etiam, hujusmodi entia, quæ contingentia cum sint, habere debuerunt initium, non posse ex nihilo esse, quia nihil nil potest efficere; neque a semetipsis, tum quia si a semetipsis producta essent, sufficientem rationem in semetipsis haberent existentiam suam, qua ut esse, ita et conservari possent, ideoque perire non possent, contra experientiam vel evidentiam, qua illorum contingentia constat; tum etiam quia res eadem secundum eandem rationem nequit esse causa et effectus, alioquin qua causa sui ipsius, seipsa prior, et qua effectus, seipsa posterior esset, quod evidenter falsum.

(47. Ita evidens est, contingentia omnia ab alia causa producta esse. Age vero? Vel causa hæc a semetipsa et necessario, vel ab alio priori ente procreata fuit. Si primum: En ens necessarium. Si vero dicant, ab alia causa productam esse, atque hanc itidem ab alia in infinitum usque, ne hac quidem in hypothesei ens necessarium excludi potest. Finge hunc in infinitum processum in humanæ generationis serie, in qua unus ab alio genitus sit homo, quin ad primum parentem humani generis deveniri possit. Hæc infinita esset effectuum series, quorum singuli producti essent; et in qua serie virtus, et sufficiens causa deesset, qua effectus illi existerent: nam singuli homines destituti essent virtute, qua fiant et existant; tum quia ab alio producti exhibentur, ac sunt contingentes, tum etiam quia si in semetipsis sufficientem rationem habuissent existentiam suam, virtute hac fieri et conservari potuissent. At evidens est, singulos homines ac res contingentes reliquas virtute carere, qua conserventur; cum, reluctantem ipsa eorum natura, pereant. Necesse ergo

est, extra hanc seriem, etiam infinitam, dari aliquod ens, quod a semetipso existat, et quod in se sufficientem rationem, et virtutem habeat existentiam suam, et etiam rerum omnium contingentium. Hoc vero est ens necessarium. Neque fingant, contingentia esse individua, collectionem ens necessarium; id enim perinde esset, ac fingere seriem rerum contingentium instar catenæ infinitis constantis annulis, quorum singuli, ac omnes producti essent, atque adeo ab alio dependentes, catena vero ipsa improducta, ac ex se suspensa manens, quia in se sufficientem virtutem haberet, qua subsisteret, et quin sustentaretur ab alio. Evidens vero est, catenam hanc repugnare. Id enim esset fingere ens aliquod infinitæ durationis, quod nec a se, nec ab alio existentiam haberet. Ergo evidens itidem esse debet, repugnare collectionem entium, quorum omnia ac singula producta sint, ac esse non possint, nisi ab alio, ipsorum vero collectio improducta et independens sit. Est ergo evidens existere ens necessarium, quod a se sit, quod in semetipso sufficientem existentiam suam, ac rerum omnium contingentium rationem habeat, et causa, et origo sit omnium contingentium. Id adeo verum est, ut nequidem athei in controversiam revocare audeant. Ostendemus paulo infra, materiam inter entia contingentia numerari. Interim per corollaria demonstrare oportet ens necessarium esse Deum mundi auctorem rectoremque.

(48. I. Ex superiori demonstratione liquet, ens necessarium esse ens a se, quia ex se, non ab alio est; nec alia opus habet causa, ut existat et conservetur.

(49. II. Entis necessarii essentia in existentia necessaria, sive a se posita est. Nam id, quo posito, res est, et, quo sublato, tollitur, quod primum in re concipitur, quodque rem illam ab omni alia secernit, atque attributorum omnium fons est, atque origo, pro rei essentia, sive primario ejus attributo habetur; in ente vero necessario existere, sive existentia a se, vel ut scholæ loquuntur, *asseitas*, id est quo posito, ens necessarium habetur, et, quo sublato, non amplius est, ut est evidens. Rursus *asseitas* est, qua ens ad entis necessarii constitutionem determinatur, et qua a contingentia secernitur: ex hac denique necessaria existentia, veluti ex prima radice atque fonte omnes istius proprietates deducuntur, ut mox apparebit. Existentia ergo necessaria, sive *asseitas*, essentia est entis necessarii. Hinc Deus ut se hominibus ens necessarium esse demonstraret, a Mose rogatus, ut quid ipse esset, exponeret, respondit: *Ego sum, qui sum* (*Exod. iii, 14*), hoc est ipsum esse necessarium, ac plenitudinem entis.

(50. III. *Est æternum*; nam quod semper est, ac semper in se habet quidquid ei competere possit, id æternum dicitur; nam ejus duratio, initio et fine caret, ejusque perfectio tota simul, et interminabilis est. Hujusmodi vero ens necessarium est; ejus

enim natura ex se ipsa existentiam, et quidquid exigit necessarie possidet; et nec a se ipsa, neque ab alia causa in nihilum redigi, aut imminui quidpiam potest.

(51. IV. *Est prima causa, et fons omnium contingentium*; nam a seipso est, neque causam ullam habet, a qua pendeat: contingentia vero cum nec a nihilo, nec a se ipsis existentiam habere possint, causam existentiam suam non aliunde, quam in ente necessario habent.

(52. V. *Ens necessarium habet omnes perfectiones possibles*. Quotquot enim possibles sunt perfectiones vel necessariae sunt, vel contingentes; nil enim in rerum universitate concipi potest possibile, quod non sit aut ens necessarium, aut ens contingens; nam præter ea, quæ natura sua existunt, ac non possunt existere, et ea quæ sunt indifferentia ad existendum, et non existendum, nil superest præter merum nihil. At in ente necessario sunt perfectiones omnes entis necessarii, et quotquot possibles sunt enti contingentia: de perfectionibus entis necessarii nemo dubitat, cum has absolute naturæ suæ necessitate possideat, qua necessarie sibi vindicat, quidquid habere potest: de contingentibus vero facile patet. Nam vel hæc existunt, vel possible sunt: quæcunque existunt, existentiam suam, et quidquid perfectionis habent, ab ipso ente necessario acceperunt; quæ autem possible sunt, non aliunde possibilem existentiam, et perfectionem habent, quam ab ente necessario, cujus unice virtute produci possunt.

(53. VI. *Perfectiones entis necessarii infinitæ sunt, et nil imperfectionis admistum habent*; nam in hujusmodi ente perfectiones omnes possibles continentur entium contingentium. Hæc vero infinitæ sunt; sunt enim infinita cum numero, tum etiam specie contingentia possible. Sunt etiam hujusmodi perfectiones illimitatæ; nam per absolutam naturæ necessitatem, qua ens necessarium determinatum est ad existendum, determinat, atque vindicat sibi modo omnium perfectissimo, scilicet respondente existentiam necessariam, quidquid ei compositibile sit. Sunt autem ei infinitæ perfectiones possibles, cum has in eo non repugnare clare intelligamus. Itaque cum causa desit, quæ imminuere illas, ac limitare possit, ac per existentiam determinatæ sint, qua perfectior concipi nequit, non nisi illimitatæ esse possunt. Est ergo ens necessarium infinitum, et nihil imperfectionis admistum habet, cum imperfectio defectus sit, in eo vero nihil deficiat.

(54. Atque hinc patet perfectiones, quæ dicuntur in scholis simpliciter simplices, cujusmodi sunt illæ, quæ nihil imperfectionis admistum habent, in eo reperiri *formaliter*: eas vero, quibus quidpiam imperfectionis admistum, ut sunt corpora, et ea, quæ natura sua defectibilia sunt, atque ad interitum præproperant, *virtualiter* tantum, et *eminenter*; cum quidquid in hujusmodi rebus perfectionis sit, infinite eminentiori